

IMRE RUBENNÉ DR.

főiskolai tanár

Nyíregyházi Főiskola, Tanítóképző Intézet

Nyíregyháza

Köszönésformák Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében

Móricz Zsigmond írói nyelvével sokan sokféle közelítéssel foglalkoztak, főleg stilisztikai szempontból (vö. HERCZEG 1961, SZATHMÁRI 1961, SEBESTYÉN 1972). Én szociolingvisztikai jellegű nyelvi elemzéseket végeztem Móricz Zsigmond három művében: A fáklya, Rokonok és a Csibe-novellák (IMRE 2004). Egy külön tanulmányban rendszereztem A fáklya című regényben előforduló megszólításformákat (IMRE 2003: 231–239). Egy újabb tanulmányban csoportosítottam a Rokonok című regényben előforduló köszönés- és megszólításformákat (IMRE 2005: 49–68).

Jelen írásomban Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében szereplő köszönésformákat rendszerezem. A nyelvi adatokat a szereplők dialógusaiból gyűjtöttem. Vizsgálatomban a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában 1975-ben megjelent Móricz Zsigmond: Regények II. című kötetének szövegét vettem alapul, a továbbiakban erre hivatkozom. A regény cselekménye falun — Musán és Fábiánfalván — játszódik. Móricz valóság híven jeleníti meg a korabeli falu társadalmának egy metszetét. A regényben bemutatott falu társadalma a következőképpen rétegződik: Arday képviseli a vezető földesúri osztályt, a falusi értelmiség megtestesítői: Matolcsy Miklós, Dékány Sámuel lelkész és felesége, a tanító és felesége és a fiatal tanítónő, Margit. A parasztságot a kurátor, a csordás, a cseléd és egy névtelen parasztember képviseli. Epizód szereplőként jelennek meg a regényben a földesúri hatalom előtti megalázkodás tipikus képviselői: a rendőrkapitány és a takarékpénztár igazgatója. Hasonlóan kevés szerepe van Matolcsy Miklós két paptársának, Alvintzynek és Vitéz Györgynek. Ők a papi életvitel reprezentálják.

„Minden beszélgetésnek van egy bizonyos udvariassági telítettsége, azaz — és ez általános nyelvi jelenség — két ember nyelvi kapcsolata, társalgása, akarva akaratlanul bizonyos konvencionális formákat tartalmaz. Így a beszélgetés vagy akár az egyirányú beszéd, nemcsak a közlendőt tartalmazza, hanem bizonyos mértékben fényt vet a szóló és a hallgató társadalmi kapcsolatára is” (SINOR 1974: 545). A fenti megállapítás érvényesnek látszik az említett regény szereplőinek egymás közti nyelvi érintkezésformáira is.

1. Éder Zoltán meghatározása szerint a k ö s z ö n é s „a társas életnek egyik ősi megnyilatkozása, az embertársaink iránti tiszteletnek és jóindulatnak a kifejezése, az egymás közti kapcsolatteremtésnek egyik eszköze” (ÉDER 1980: 1249). Kertész Manó a „Szállók az Úrnak” című könyvének bevezetőjében az üdvözlési formák eredetét kutatva arra a következtetésre jut, hogy egyik részük az úr-szolga viszonyra vezethető vissza (pl. meghajlás), a másik részük a békés szándék bizonyításával függ össze (pl. kézfogás), s vannak közöttük vallásos eredetűek is (KERTÉSZ 1931/ 1996: 6–9).

A magyar köszönésformák használatát meghatározza a beszélő és a megszólított neme, társadalmi szerepe, tegező és magázó viszonya és életkora. Fontos szerepe van még a napszaknak és az érzés, illetve a távozás helyzetének.

A köszönésnek több lehetséges formája van. Balázs Géza a kapcsolatteremtő nyelvi elemekről szóló munkájában a következő csoportosítást adja: 1. konvencionális köszönésforma (pl. *Jó napot kívánok!*); 2. konvencionális köszönésforma + megszólításos köszönés (pl. *Jó*

estét, Pista bácsi!); 3. köszönéspótló kijelentés és kérdés (pl. *De jól nézel ki! Hol sültél le ilyen jól?*); 4. halmozott köszönésforma (pl. *Jó napot, kezit csókolom*); 5. köszöntés, jókívánság (pl. *Kéz és lábtörést!*). Írásomban a következő módon csoportosítom a regényben előforduló köszönésformákat: a legtöbb nyelvi adat a napszakhoz és a valláshoz kapcsolódik, néhány adat alárendeltségi viszonyt tükröz, s egy-két adat külön a nők üdvözlésére szolgál. A köszönésformák minősítésekor mindig jelzem azt is, hogy az adott konvencionális forma önállóan vagy megszólítással egybekapcsolva vagy halmozottan fordul elő.

2. A fentiek alapján Móricz Zsigmond: „A fáklya” című regényében a következő köszönésformákkal találkozunk.

2.1. Az első csoportot a napszaknak megfelelő üdvözlési formák alkotják (*jó reggelt, jó napot, jó estét*). Ladó János már említett tanulmányában megjegyzi, hogy a falusi férfilikosság mindig pontosan ügyelt az érkezés és a távozás alkalmának rendszeres és következetes megkülönböztetésére (vö. LADÓ 1958: 423). Érkező köszönésül a parasztság gyakran használta a *jó reggelt (napot, estét) kívánok* formákat. Móricz valóság híven örökítette meg a kor szokásait. Legtöbbször a regény férfi szereplőinek beszédében fordulnak elő. A kurátor így köszönti Matolcsy Miklóst, a falu új lelkészét a választás másnapján: „*Jó reggelt, tiszteletes uram*” (21). A névtelen parasztember is hasonló módon üdvözlí: „*Szerencsés jó reggelt kívánok a tiszteletes úrnak*” (228). Egy idegen — ahogyan az író nevezi — szintén így köszönti a fiatal papot: „*Jó napot tisztelendő úr*” (46). Mindhárom üdvözlési forma a konvencionális köszönésformák + megszólításos köszönések közé tartozik. A társadalmi tisztiségre utaló megszólítások jól érzékeltetik az egyszerű parasztembernek a papjuk iránti tiszteletét. Hasonló, de már megszólítás nélküli konvencionális köszönésformával él az öreg csordás: „*Jó stét kvánk*” (49). Az író itt nyomdatechnikailag is érzékelteti az idős ember motyogó beszédmódját.

Napszaknak megfelelő köszönéseket figyelhetünk meg Matolcsy Miklós, a fiatal pap beszédében is. A 74 éves bennkosztos cselédet így köszönti: „*Jó reggelt*” (95). A *kívánok* nélküli forma kicsit ridegnek érződik a pap szájából. Dékányné, az idős tiszteletes feleségét már halmozott köszönésformával üdvözlí: „*Kezét csókolom, jó reggelt kívánok*” (97). A női nem iránt érzett tiszteletének, udvariasságának ad hangot. Szintén halmozott köszönésformával él Ardayal, a képviselővel való találkozásakor: „*Alázatos szolgája, jó estét kívánok, képviselő úr*” (243). Ebben az esetben világosan érezhető, hogy a fiatal pap nála társadalmilag magasabban álló személyhez szól.

A távozó köszönések közül a *jó éjszakát* tájnyelvi alakjaival (*Jójcákát, Jó éccakát*) találkozunk Matolcsy és a kurátor egymástól való búcsúzásakor. A Móricz által alkalmazott betűnépiesesség a valóság illúzióját kelti.

Két esetben a női szereplők — Dékányné és Márta, a lánya — is alkalmazzák a napszaknak megfelelő köszönésformát: „*Jó reggelt!*” (94); „*Jó reggelt, kedves barátom*” (97). Az előbbi — a Márta által használt rövid forma — kimértebb, hidegebb, az utóbbi — a Dékányné által használt megszólításos forma — bizalmasabb kapcsolatot feltételez.

2.2. A második csoportba a vallásos eredetű üdvözlési formákat soroltam. Ladó János megemlíti, hogy a falusi emberek gyakran használták ezt a formát is (vö. LADÓ 1958: 423). Az érkező köszönések közül az *Isten hozott (hozta)* fordul elő legtöbbször. A Nyelvművelő kézikönyvben a következőt olvashatjuk erről a kifejezésről: „Vallásos színezetű köszönésforma, amelyben az eredeti jelentés többé-kevésbé elhomályosult” (NyKk. I. 1983: 1060). A Nyelvi illetan megfogalmazása szerint „az érkezőt üdvözlő, tiszteletet kifejező népies köszönésforma” (DEME-GRÉTSY-WACHA 1987/1999: 435).

A regény szereplői közül Dékány Sámuel, az idős tiszteletes két ízben is így köszönti fiatal paptársát: „*Isten hozta kolléga úr*” (12); „*No, isten hozott kedves öcsém*” (14). A kö-

szőnésekhez kapcsolt megszólítások jelzik a szituációk eltérő (hivatalos, illetve bizalmas) jellegét. Egy alkalommal Dékányné is így üdvözlöli a házába érkező ifjú lelkészt: „Ah, *isten hozta*” (218).

Az idős bennkosztos cseléd Matolcsy Miklós napszoknak megfelelő köszönésére (*Jó reggelt*), szintén egy vallásos eredetű rövid formával válaszol: „*Agyonisten*” (95).

A búcsúzó köszönésformák közül az *Isten áldja (megáldja)* és az *Istennek ajánlom* formák szerepelnek. Mindkét alakot a Nyelvi illetmen tiszteletet kifejező népies búcsúzó köszönésformákként tartja számon (vö. DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 435–436). Távozáskor a kurátor, a pénztáros és a névtelen parasztember is így köszön el Matolcsy Miklóstól: „*Isten megáldja, tiszteletes uram*” (31); „*Istennek ajállom, tiszteletes uram*” (uo.). „*Isten áldja*” (226). Az első két esetben a konvencionális köszönésforma a megszólítással összekapcsolva nagyobb tiszteletet fejez ki a megszólított iránt. Matolcsy Miklós szintén ugyanúgy búcsúzik tőlük: „*Isten áldja*” (31); „*No, isten áldja*” (225).

2.3. A harmadik csoporthoz a nők üdvözlésére szolgáló köszönésforma tartozik. Erre mindössze a *Kezét csókolom* példát találtam. Matolcsy Miklós Dékánynét, a tiszteletes feleségét mindig így üdvözlöli: „*Kezét csókolom, jó reggelt kívánok*” (97); „*Kezét csókolom*” (144); „Egy pillanatra, ha nem zavarom, *kezét csókolom...*” (218). Ugyanígy köszönti Dékányné lányát, Mártát is: „*Kezét csókolom*” (83). Ez a spanyol etikettből származó köszönésforma a spanyol-osztrák Habsburg-kapcsolatoknak köszönhetően került a magyar polgári életbe, és csak felfelé érvényesült, lefelé sohasem (vö. LADÓ 1958: 426). Móríczt itt is hitelesen örököltette meg a kor társadalmi szokásait. Az arisztokrata származású Dékánynénak és lányának az illem szerint csak ez a köszönésmód járt.

2.4. Az utolsó csoportot az alárendeltségi viszonyt kifejező köszönésforma alkotja. Ide tartozik az *Alázatos szolgálja*, amely a „*Servus humillimus*” magyar megfelelője. Használója részéről eredetileg alázatot, megalázkodást fejezett ki, később már egyenrangúak is használták (vö. NyKk. I. 1983: 158–159). A regényben a köszönésmód latin és magyar változatával egyaránt találkozunk. A latin nyelvű alakot Dékány Sámuel használja Matolcsy Miklós köszöntésekor: „*Á, servusz humillimusz*” (220). Alázatosság, a pap iránti tisztelet érződik a tanító és felesége szavaiból: „*Alázatos szolgálja, tiszteletes úr, igazán nagyon köszönjük, hogy így kitüntett, s volt szerencsénk, alázatos szolgálja*” (43). A konvencionális köszönésforma kétszeri megisméltése és a társadalmi tisztségre utaló megszólításforma erősíti az alárendeltségi viszonyt. Hasonló tapasztalható Matolcsy Miklós részéről, amikor Ardayval, a képviselővel találkozik: „*Alázatos szolgálja, jó estét kívánok, képviselő úr*” (243). A halmozott köszönésformát túlzott udvariasságból, a magasabb rangú ember iránti tiszteletből használja. Előfordul egyszer ennek a formának a rövidebb változata is: „*Alászolgálja*” (46). Ezt Matolcsy Miklós az idegen embertől való búcsúzásakor mondja, s ebben már semmiféle megalázkodás nem érezhető, inkább egy felülről jövő elutasításnak fogható fel (vö. NyKk. I. 1983: 159).

3. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a vizsgált köszönésformák életkorhoz, nemhez, társadalmi réteghez, valláshoz és napszakhoz kapcsolódnak. Meghatározó szerepe van a beszédhelyzet formális, illetve informális jellegének. A tiszteletadás leginkább a fölfelé irányuló nyelvi udvariasságban nyilvánul meg. A regényben előforduló köszönésformákat az alábbi táblázat szemlélteti. A fő csoportokat a napszoknak megfelelő, a vallásos eredetű, a nők üdvözlésére szolgáló és az alárendeltségi viszonyt kifejező köszönésformák alkotják. Az egyes csoportokon belül további alcsoportok különülnek el aszerint, hogy a köszönésformák önmagukban vagy megszólítással egybekötve vagy halmozottan fordulnak elő. Az alábbi összefoglaló táblázat a regényben előforduló köszönésformákat szemlélteti:

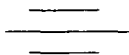
Köszönésformák:	A köszönő szereplő:	A köszöntött szereplő:
1. Napszakkak megfelelő üdvözlési formák		
a) Konvencionális köszönésforma		
Jó'stét kvánk	öreg csordás	Matolcsy Miklós
Jó reggelt	Matolcsy Miklós	cseléd
	Dékány Márta	Matolcsy Miklós
Jó éccakát	Matolcsy Miklós	kurátor
b) Konvencionális köszönésforma + megszólítás		
Jó reggelt, tiszteletes uram	kurátor	Matolcsy Miklós
Szerencsés jó reggelt kívánok a tiszteletes úrnak	névtelen parasztember	Matolcsy Miklós
Jó napot, tisztelendő úr	egy idegen	Matolcsy Miklós
Jó reggelt, kedves barátom	Dékányné	Matolcsy Miklós
c) Halmozott köszönésforma		
Kezét csókolom, jó reggelt kívánok	Matolcsy Miklós	Dékányné
Alázatos szolgálja, jó estét kívánok, képviselő úr	Matolcsy Miklós	Arday
2. Vallásos eredetű üdvözlési formák		
a) Konvencionális köszönésforma		
Isten áldja	névtelen parasztember	Matolcsy Miklós
	Matolcsy Miklós	kurátor
No, isten áldja	Matolcsy Miklós	névtelen parasztember
Ah, isten hozta	Dékányné	Matolcsy Miklós
Agyonisten	cseléd	Matolcsy Miklós
b) Konvencionális köszönésforma + megszólítás		
Isten hozta, kolléga úr	Dékány Sámuel	Matolcsy Miklós
No, isten hozott, kedves öcsém	Dékány Sámuel	Matolcsy Miklós
Isten megáldja, tiszteletes uram	kurátor	Matolcsy Miklós
Istennek ajálom, tiszteletes uram	pénztáros	Matolcsy Miklós
3. A nők üdvözlésére szolgáló köszönésformák		
a) konvencionális köszönésforma		
Kezét csókolom	Matolcsy Miklós	Dékányné
	Matolcsy Miklós	Dékány Márta
b) Halmozott köszönésforma		
Kezét csókolom, jó reggelt kívánok	Matolcsy Miklós	Dékányné

4. Alárendeltségi viszonyt kifejező köszönésformák		
a) konvencionális köszönésforma		
Á, szervusz, humillimusz	Dékány Sámuel	Matolcsy Miklós
Alászolgája	Matolcsy Miklós	egy idegen
b) konvencionális köszönésforma + megszólítás		
Alázatos szolgája, tiszteletes úr	a tanító és felesége	Matolcsy Miklós
c) halmozott köszönésforma		
Alázatos szolgája, jó estét kívánok, képviselő úr	Matolcsy Miklós	Arday

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Géza 1987 = A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. Magyar Nyelvőr 4: 402–412.
- Balázs Géza 1993 = Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Bárczi Géza 1961 = Nyelvjárás és irodalmi stílus. In: Stilisztikai tanulmányok. Gondolat Kiadó, Bp. 62–112.
- Deme László–Grétsy László–Wacha Imre (Szerk.) 1999 = Nyelvi illetan. Szemimpex Kiadó, Bp.
- Domonkosi Ágnes 2002 = Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, Debrecen.
- Éder Zoltán 1983 = Köszönésformák. In: NyKk. I: 1249–56.
- Ért.Sz. A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. 1959–1962 = Főszerkesztő: Bárczi Géza és Ország László. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Guszkova, Antonyina 1981 = A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben. NytudÉrt. 106. sz. Bp.
- Herczeg Gyula 1961 = Móricz Zsigmond stílusa. In: Stilisztikai tanulmányok. Gondolat Kiadó, Bp. 240–329.
- Imre Rubenné 2003 = Megszólításformák Móricz Zsigmond „A fátyla” című regényében. Magyar Nyelvjárások 231–239.
- Imre Rubenné 2004 = Szociolingvisztikai jelenségek Móricz Zsigmond műveiben. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Imre Rubenné 2005 = Köszönés- és megszólításformák Móricz Zsigmond Rokonok című regényében. Magyar Nyelvjárások 49–68.
- Juhász József 1983 = Szövegteni vázlatok. I. A megszólítás funkciói a szövegben. In: Rác Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 152–157.
- Kertész Manó 1996 = Szállók az Úrnak. K.u.K. Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 1993 = Köszönés- és megszólításformák a Rábaközi Mihályiban. Magyar Nyelvőr 208–228.
- Kiss Jenő 1995 = Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Ladó János 1958 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 422–430.
- Ladó János 1959 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 23–36.
- Nyelvművelő Kézikönyv I–II. 1983. 1985 = Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Nyomárkay István 1998 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 277–283.
- Nyomárkay István 1999 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 145–149.
- Sándor Anna 1996 = Koloni köszönés- és megszólításformák. Magyar Nyelvőr 1996: 302–318.
- Sebestyén Árpád 1972 = A tájnyelv mint stílusesszék Móricz Zsigmond műveiben. Magyar Nyelvjárások 9–38.
- Sebestyén Árpád 1990 = A nyelv rétegződéséről, a szociolingvisztikai szemléletmódról. MNyTK. 189. sz. 42–48.

- Sebestyén Árpád 1993 = Szövegértés, stílusérzékelés. MNyTK. 196. sz. 85–94.
Simonyi Zsigmond 1911 = Az udvariasság nyelvéről. Magyar Nyelvőr 1–8; 149–155.
Sinor Dénes 1974 = A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben. NytudÉrt. 83. sz. 545–552.
Szathmári István 1961 = A magyar stilisztika útja. Bp.
TESz. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967–1976. Akadémiai Kiadó, Bp.
Thewrewk Emil 1897 = Az udvariasság nyelve. Magyar Nyelvőr 9–15; 101–108.
Tóth Mihály 1983 = Köszönések és megszólítások Bag községben. MCsD. 20. sz. Bp.
A vizsgált Móricz mű:
Móricz Zsigmond: A fáklya. In: Móricz Zsigmond: Regények II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1975.

HUSZTIK CSABA

szakvezető tanár

Madách Imre Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Ált. Iskola

Szeged

Vázlattervek iskolai kirándulás és ballagás előkészítéséhez, lebonyolításához

I. A tanulmányi kirándulás a kezdettől a megvalósításig

1. A tanulmányi kirándulás célja, elképzelései

Mit szeretne a tanulmányi kiránduláson megvalósítani? Mi a cél? Miért az? Mit szeretne az egész csoport elérni? Van-e elvárás, mi az, és miért az?

2. Szülők tájékoztatása, megnyerése az ügy érdekében

A szülők pozitív ráhangolódása miatt fontos. A szülők is ismerjék a kirándulás célját, tartalmát. Hely: szülői értekezlet a kirándulás előtt.

3. Időtartam

Kulcsfontosságú kérdés, hogy hány napos legyen, nem csak anyagi szempontból. A kisebb gyerekeknek (alsós) elegendő 1-2 napos is, a nagyobb gyerekek (felsős) jobban igénylik a több napos kirándulást.

Tanulóink Magyarország szépséges tájával ismerkedjenek meg. A kirándulás időtartama az osztály létszámától, a tanulók anyagi kondíciójától, az osztályfőnök jóakaratótól is függ.

4. A kirándulás tervezése, szervezése

Történhet tanári tervezéssel, esetleg szülői segítséggel vagy utazási irodán keresztül. Mindegyik variációnak megvan a maga előnye, illetve hátránya. Lényeg az, hogy jól átlássuk, jól oldjuk meg a feladatokat. Milyen utazási megoldást válasszunk? Autóbuszt, vonatot? Milyen jellegű szállást válasszunk? Hogyan állítsuk össze a programot? Ezeket a helyzeteket lehetőségeink, anyagi kondícióink, valamint személyes ismeretségünk szabja meg. Más jellegű gond az érzékenyebb gyomrú gyerekek kezelése. Előzetesen tájékozódni kell, és fel kell rá készülni (ültetés, gyógyszer).